

WSPARCIE OSÓB STARSZYCH W POLSCE – WYBRANE PROBLEMY¹

DUDEK MIECZYŚLAW, MURAT MIROŚLAW

Summary

Growing old, as the natural developmental process of the man, constitutes one of the stages of man's life which cannot be neither moved back nor reversed. Growing old, has the great importance in the individual, social as well as economic meaning. Until recently, the old age was perceived, mainly, as the period of the total decline of health, of feeling somatic complaints, infirmity, progressing dependance on the others, the isolation, the solitude, the lack of emotion and the kindness and finally of gloomy expectation of the death. Meanwhile, social activity of older persons, putting high requirements on oneself, is proving that old age not necessarily means the full acceptance of the laws of nature. On the contrary, it shows possibilities in further managing their own development and leading to values, which give them greater sense for human existence. Changes in social attitudes towards the old age contributed in marking new directions in the social policy, carried out towards older persons. Especially in the context of population forecasts, indicating to the steady increase of the percentage of elderly people amongst the human population. As a result, ones focused on delivering to this particular group such a help which would let them stay socially active, for as long as possible rather than taking care of them. In this case social support is essential.

Key words

Old age. Theories of growing old. Social problems. Social support.

1 Wprowadzenie

Starzenie, jako naturalny proces rozwojowy, stanowi jeden ze stadiów życiowych człowieka, który nie może być ani cofnięty ani też odwracalny. Starzenie ma ogromne znaczenie w sensie indywidualnym, społecznym, i ekonomicznym. Do niedawna, starość postrzegana była, głównie, jako okres całkowitej degradacji w zakresie zdrowia, odczuwania dolegliwości somatycznych, niedołęstwa, postępującego uzależnienia od otoczenia, izolacji, samotności, braku uczucia i życzliwości i wreszcie ponurego oczekiwania na śmierć. Tymczasem, aktywność społeczna osób starszych, stawianie sobie przez nich wysokich wymagań, świadczy o tym, że starość niekoniecznie musi oznaczać całkowitego pogodzenia się z prawami natury. Wręcz przeciwnie, wskazuje na możliwości w zakresie dalszego kierowania własnym rozwojem oraz dążenia do wartości, nadających większy sens ludzkiemu istnieniu. Zmiany postaw społecznych wobec starości przyczyniły się do wytyczenia nowych kierunków polityki społecznej, realizowanej wobec osób starszych. Zwłaszcza w kontekście prognoz demograficznych wskazujących, na stały wzrost procentowy osób w starszym wieku wśród populacji ludzkiej². W rezultacie, przeniesiono akcent ze sprawowania opieki nad tą grupą społeczną, na rzecz dostarczenia im takiej

¹ Support of older people in Poland – chosen problems

² Ian Stuart Hamilton, *Psychologia starzenia się. Wprowadzenie*. Tłumaczenie: Aleksandra Błachnio, Wydaw. ZYS i S-KA, Poznań, 2006, s. 13-15.

pomocy, która pozwoliłaby utrzymywać jak najdłużej aktywność społeczną. Podstawową ideą tak pojmowanej pomocy jest wsparcie społeczne.

2. Starzenie się jako problem społeczny

Zgodnie z prognozami demografów ONZ i krajów OECD, w najbliższych dziesięcioleciach pojawią się dwie zauważalne tendencje o charakterze globalnym – wysokie tempo starzenia się populacji w krajach rozwijających się oraz nadal utrzyma się wysoki odsetek osób starszych w krajach rozwiniętych. Według prognoz demograficznych, w roku 2010 liczba ludzi starszych może wynosić około 1 miliarda, a już w 2025, może wzrosnąć nawet do 2 miliardów. Przy czym wielokrotnie szybciej rosnąć będzie liczba osób najstarszych niż tzw. generalna populacja seniorów. Problem ten dotyczy również Polski, jako kraju rozwijającego się. Według GUS-su liczba osób starszych w Polsce w latach 2002-2009 charakteryzowała się tendencją wzrostową³.

Należy zauważyć, że wydłużenie się czasu życia populacji ludzkiej jest jednak stosunkowo nowym zjawiskiem biologicznym i społecznym⁴. Wiąże się ono z postępowaniem społecznym, uwarunkowanym osiągnięciami różnych dyscyplin naukowych, a zwłaszcza medycznych, pozwalających lepiej zrozumieć czynniki/determinanty ludzkiego starzenia się oraz sposoby przedłużające życie osobom starszym. Poza tym rozwój gospodarczy w wielu krajach przyczynił się do upowszechnienia bardziej zdrowego stylu życia⁵. Nie mniej ważnym czynnikiem jest świadomość społeczna ludzi dotycząca możliwości osób starszych. Aktywność społeczna osób starszych, stawianie sobie przez nich wysokich wymagań, świadczy o tym, że starość niekoniecznie musi oznaczać całkowitego pogodzenia się z prawami natury⁶. Wręcz przeciwnie, wskazuje na możliwości w zakresie dalszego kierowania własnym rozwojem oraz dążenia do wartości, nadających większy sens ludzkiemu istnieniu. Niewątpliwie zmiany postaw społecznych wobec starości przyczyniły się do wytyczenia nowych kierunków polityki społecznej, realizowanej wobec osób starszych. Zwłaszcza w kontekście prognoz demograficznych wskazujących, na stały wzrost procentowy osób w

³ Rocznik Demograficzny 2008, GUS

⁴ S. Kowalik, *Pedagogiczne problemy funkcjonowania i opieki w starszym wieku*, (w:) W. Dykcik, *Pedagogika specjalna*, Wydaw. Naukowe UAM Poznań 2002. s. 311.

⁵ Tamże.

⁶ E. Sawa-Czajka, *Obrazy kobiet w tygodnikach społeczno-politycznych w latach 1980-1995 (Polityka, Tygodnik Powszechny, Wprost)*, (w:) R. Siemieńska, [red]: *Portrety kobiet i mężczyzn w środkach masowego przekazu oraz podręcznikach szkolnych*, Warszawa 1997, s. 33-41; Sawa-Czajka E., *Media generated stereotypes of polish women before and after the transition to a global market economy*. (w:) B. Wejnert, *Gender within Global Development*, Kendall/Hunt Publishing, 2009.

starszym wieku wśród populacji ludzkiej. W efekcie doprowadziło to wypracowania nowych form pomocy społecznej wobec ludzi w podeszłym wieku.

3 Wsparcie społeczne osób starszych

Każdy człowiek otrzymuje wsparcie w codziennym życiu, w sytuacji ciągłych relacji i interakcji z innymi ludźmi, ale jest ono szczególnie istotne w sytuacji osób starszych, niepełnych, schorowanych. Ludzie starsi wymagają różnorodnych form wsparcia społecznego. W tym celu przeprowadzona musi być pełna diagnoza ich sytuacji, a zwłaszcza stanu ich zdrowia i sprawności, warunków życia, statusu społecznego, organizacji czasu wolnego, kondycji psychicznej, samotności i osamotnienia⁷. Diagnoza dotyczyć powinna zakresu dotychczasowej opieki, pomocy i wsparcia ludzi starszych, a zwłaszcza ochrony zdrowia, zabezpieczenia społecznego, pomocy społecznej realizowanych w konkretnych formach pracy socjalnej. Kolejny obszar diagnozy uwzględniać powinien zagadnienia związane z rolą środowiska lokalnego w kompensowaniu potrzeb ludzi starszych.

Wsparcie społeczne (łac. *auxilium sociale*) należy do kluczowych terminów z zakresu współczesnej pedagogiki społecznej, psychologii społecznej, działalności terapeutycznej, promocji i ochrony zdrowia, oraz pracy socjalnej. Według S. Kawuli, wsparcie społeczne oznacza wszelką pomoc na rzecz jednostki lub grupy, w sytuacjach trudnych, stresowych, przełomowych, których (jednostka lub grupa) samodzielnie nie byłaby w stanie przezwyciężyć⁸.

H. Sęk i R. Cieślak definiuje wsparcie społeczne w dwu ujęciach: **strukturalnym i funkcjonalnym**. Zdaniem autorów, wsparcie społeczne **w ujęciu strukturalnym**, rozumiane jest (...) *jako obiektywne istniejące i dostępne sieci społeczne, które wyróżniają się od innych sieci tym, że poprzez fakt istnienia więzi, kontaktów społecznych, przynależności, pełnią funkcję pomocną wobec osób znajdujących się w trudnej sytuacji*⁹. Autorka zauważa, że definiowanie wsparcia społecznego w sposób strukturalny, nie zmienia jego (...) *istoty, która tkwi w funkcji, jaką sieć (naturalna grupa odniesienia, formalna grupa, instytucja) pełni wobec osób, które są w niej osadzone*¹⁰. Autorka podkreśla, że tak rozumiane wsparcie

⁷ B. Skalbani, *Poradnictwo pedagogiczne. Przegląd wybranych zagadnień*, Wydaw. Impuls, Kraków 2009, s. 18.

⁸ S. Kawula, *Wsparcie społeczne* (w:) D. Lalak, T. Pilch [red], *Elementarne pojęcia pedagogiki społecznej i pracy socjalnej*, Wydaw. Akademickie „Żak”, Warszawa 1999, s. 338.

⁹ H. Sęk, R. Cieślak, *Wsparcie społeczne – sposoby definiowania, rodzaje i źródła wsparcia, wybrane koncepcje teoretyczne*, (w:) *Wsparcie społeczne, stres i zdrowie*, Wydaw. Naukowe PWN, Warszawa 2005, s. 14-15.

¹⁰ Tamże, s. 15.

społeczne nie jest równoznaczne z integracją społeczną czy grupą społeczną, gdyż zależy bardziej od cech jakościowych i ilościowych tychże struktur społecznych.

Zdaniem H. Sęka i R. Cieślaka, wsparcie społeczne w **ujęciu funkcjonalnym**, oznacza rodzaj integracji społecznej, która zostaje podjęta przez jednego lub obu uczestników w sytuacji problemowej, trudnej, stresowej lub krytycznej. Autorzy podkreślają, że tak rozumiane wsparcie może zachodzić: w diadzie, między jednostką a grupą, oraz pomiędzy grupami¹¹. Inny autor, Stanisław Kawula¹², wymienia pięć płaszczyzn wsparcia społecznego: wsparcie emocjonalne, wartościujące, instrumentalne, informacyjne, duchowe.

Przyjmuje się, że jednym z najważniejszych źródeł wsparcia społecznego dla człowieka jest rodzina, gdzie poprzez pozytywną więź emocjonalną możliwe jest zaspokojenie wszystkich potrzeb psychicznych swoich członków – a zwłaszcza potrzeby pewności i bezpieczeństwa, przynależności, solidarności i łączności z bliskimi osobami, potrzebę akceptacji, uznania, miłości, oraz potrzebę samourzeczywistniania. Bliskie więzi z najbliższą rodziną stanowią ochronę przed poczuciem alienacji oraz wzmacniają odporność człowieka. W literaturze dotyczącej problematyki wsparcia społecznego¹³, oprócz rodzinnych źródeł wsparcia (mąż, żona, dzieci, rodzice, rodzeństwo i dalsi krewni), zazwyczaj wskazuje się na przyjaciół, znajomych i sąsiadów¹⁴. Podkreśla się, również, że cechy sieci społecznej wsparcia oraz źródeł wsparcia działają w sposób specyficzny. Oznacza to, że efekt pomocy uzależniony jest od rodzaju sytuacji stresowej, nasilenia stresu oraz od indywidualnych potrzeb osoby przeżywającej trudność¹⁵.

4 Zakończenie

We współczesnym starzejącym się społeczeństwie pojawiła się nowa „klasa społeczna”, jaką są „ludzie czasu wolnego”¹⁶, która wymaga zabezpieczenia systemu ich potrzeb ekonomicznych, zdrowotnych, psychicznych i społecznych. Jak pokazuje codzienność, starość może stać się przyczyną marginalizacji z życia społecznego. Odpowiedzią na te problemy jest pojawienie się pedagogiki starzenia się i starości, która związane jest ściśle z rozwojem idei kształcenia człowieka przez całe życie.

¹¹ Tamże

¹² S. Kawula, *Wsparcie społeczne* (w:) D. Lalak, T. Pilch [red], *Elementarne pojęcia pedagogiki społecznej i pracy socjalnej*, Wydaw. Akademickie „Żak”, Warszawa 1999, s. 338-341.

¹³ H. Sęk, R. Cieślak, *Wsparcie społeczne – sposoby definiowania, rodzaje i źródła wsparcia, wybrane koncepcje teoretyczne*, (w:) *Wsparcie społeczne, stres i zdrowie*, Wydaw. Naukowe PWN, Warszawa 2005, s. 16.

¹⁴ Tamże.

¹⁵ Tamże s. 17.

¹⁶ A. Zych, *Człowiek wobec starości. Szkice z gerontologii społecznej*, s. 11.

Coraz częściej słyszy się, że działania na rzecz osób starszych powinny uwzględniać zasadę rozpatrywania okresu starości w kontekście wszystkich poprzednich faz rozwoju człowieka¹⁷. Nie brak i takiego stanowiska, że (...) *na całość życia ludzkiego, na wszystkie jego fazy – od dzieciństwa do starości - należałoby spojrzeć z perspektywy okresu starzenia się*¹⁸. Zdaniem S. Kowalika, fakt, że człowiek w starszym wieku nie potrafi poradzić sobie z własną starością, wskazuje na braki w procesie wychowawczym we wcześniejszych etapach życia¹⁹. Jednak brak jest jednoznacznych dowodów naukowych na potwierdzenie tej tezy. Niewątpliwie potrzebna jest tutaj pogłębiona refleksja teoretyczna w obszarze różnych nauk społecznych, w tym zwłaszcza: psychologii społecznej, pedagogiki społecznej, pedagogiki specjalnej, pracy socjalnej itp. Nie mniej już dzisiaj, wiadomo już wiele na temat starości i w oparciu o posiadaną wiedzę, nie musimy być bierni wobec tego problemu. Przyjęcie paradygmatu aktywistycznego, pozwala już dzisiaj określić rodzaj i zakres kompetencji zawodowych osób zawodowo zajmujących się pomaganiem osobom starszym. Przede wszystkim osoby pracujące z ludźmi starszymi powinni posiadać profesjonalne wykształcenie. Powinien znać specyfikę tego wieku życia oraz powinien być przygotowywany do pomocy w zaspakajaniu potrzeb tych ludzi (w sposób bezpośredni lub pośredni).

Przyjmuje się, że nowoczesną politykę społeczną cechować powinna, między innymi, kreatywność, nowatorstwo, odwaga, elastyczność, konsekwencja oraz silne oparcie na samorządności lokalnej. Natomiast w odniesieniu do ludzi starych, polityka społeczna powinna opierać się na rzetelnym monitorowaniu problemów i prognoz. A nade wszystko potrzebna jest tutaj zdolność do podejmowania wyzwań współczesności oraz konsekwencja w realizacji programów przez kolejno zmieniające się rządy.

Bibliografia

- Dudek M., *Terapia rodzin w świetle wybranych koncepcji teoretycznych*, (w:) M. Dudek [red], *Wsparcie rodziny dysfunkcyjnej. Studium monograficzne*. Praca zbiorowa, Toruńska Szkoła Wyższa, Toruń 2009.
- Dykcik W., *Pedagogika specjalna*, Wydaw. Naukowe UAM Poznań 2002.
- Kawula S., *Wsparcie społeczne*, (w:) Lalak D., Pilch T., [red], *Elementarne pojęcia pedagogiki społecznej i pracy socjalnej*, Wydaw. Akademickie „Żak”, Warszawa 1999.
- Kowalik S., *Pedagogiczne problemy funkcjonowania i opieki w starszym wieku*, (w:) W. Dykcik, *Pedagogika specjalna*, Wydaw. Naukowe UAM Poznań 2002.
- Rocznik Demograficzny 2008, GUS
- Sawa-Czajka E., *Obrazy kobiet w tygodnikach społeczno-politycznych w latach 1980-1995 (Polityka, Tygodnik Powszechny, Wprost)* (w:) *Portrety kobiet i mężczyzn w środkach masowego przekazu oraz podręcznikach szkolnych*, R. Siemieńska [red], Warszawa 1997, s. 33-41.

¹⁷ Np.: M. Dudek, *Terapia rodzin w świetle wybranych koncepcji teoretycznych*, (w:) M. Dudek [red], *Wsparcie rodziny dysfunkcyjnej. Studium monograficzne*. Praca zbiorowa, Toruńska Szkoła Wyższa, Toruń 2009.

¹⁸ S. Kowalik, *Pedagogiczne problemy funkcjonowania i opieki w starszym wieku*, s. 324.

¹⁹ Tamże.

Sawa-Czajka E., *Media generated stereotypes of polish women before and after the transition to a global market economy*. (w:) B. Wejnert, *Gender within Global Development*, Kendall/Hunt Publishing, 2009.

Sęk H., Cieślak R., *Wsparcie społeczne – sposoby definiowania, rodzaje i źródła wsparcia, wybrane koncepcje teoretyczne*, (w:) *Wsparcie społeczne, stres i zdrowie*, Wydaw. Naukowe PWN, Warszawa 2005,

Skalbania B., *Poradnictwo pedagogiczne. Przegląd wybranych zagadnień*, Wydaw. Impuls, Kraków 2009.

Stuart_Hamilton Ian, *Psychologia starzenia się. Wprowadzenie*. Tłumaczenie: Aleksandra Błachnio, Wydaw. ZYS i S-KA, Poznań, 2006.

Ustawa o Pomocy Społecznej z dnia 12 marca 2004 r. (Dz.U. 2004 Nr 64 poz. 593).

Zych A., *Człowiek wobec starości. Szkice z gerontologii społecznej*. BPS, „Śląsk” Katowice 1999.

Address of authors

dr Mieczysław Dudek

Lubelska Szkoła Wyższa w Rykach

ul. Wrzosowa 3/28

21-010 Łęczna

E-mail: m.dud@interia.pl

dr Mirosław Murat

Uniwersytet Przyrodniczy w Lublinie

ul. Nałkowskich 131/51

20-470 Lublin

E-mail: drmurat@interia.pl